

VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS ŠALIŲ POLITINIŲ IR SOCIALINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNO TIKSLAI IR METODINIAI PRINCIPAI

Dr. Miroslav Davlevič

Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas

Vilnius University Faculty of Philology

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius

El. paštas: Miroslav.Davlevic@ff.vu.lt

Santrauka

Reikšminiai žodžiai

Bendrosios ir skiriančiosios sąvokos

Išvados

Santrauka

Autorius aptaria „Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodyno“^[1] („Dictionnaire des nations politiques et sociales des pays d'Europe centrale et orientale“) rengimo aplinkybes ir paaiškina, kokios reikšmės turės ne tik leidinys, bet ypač žodyno rengimas, kuris buvo inicijuotas 2001 m. bendradarbiaujant mokslininkų grupėms iš Nancy (Prancūzija) bei Varšuvos (Lenkija) universitetų. Darbus koordinuoja prancūzas prof. Henri Henri Claude Grégoire ir lenkas prof. Stanisław Dubisz. Rengti žodyną padeda kalbininkai (polonistai, slavistai, baltistai, vengrų filologijos specialistai) ir politologai. Be Lenkijos mokslininkų, grupėje dirba tyrinėtojai iš Ukrainos, Lietuvos, Čekijos, Slovakijos ir Vengrijos bei pietų slavų šalių^[2].

Reikšminiai žodžiai: slavistika; tarptautinė terminija; sąvokų registras.

Žodynas yra originalus tuo, kad jame daug dėmesio skiriama Vidurio ir Rytų Europos valstybių kalbų ir kultūrų skirtumų problemoms. Ši iniciatyva yra tarpdisciplininio pobūdžio, todėl verčia kalbininkus gilintis tiek į vidines kalbos temas (istorines, sociologines ar teisines), tiek ir į išorines, susijusias su specifika, būdinga konkrečiai kalbai, šiuo atveju – bulgarų, čekų, kroatų, lenkų, lietuvių, rumunų, rusų, serbų, slovakų, vengrų, ukrainiečių. Žodyno rengimas apims diachroninius ir sinchroninius klausimus.

Pagrindinis žodyno tikslas yra pateikti universalias reikšmes tų žodžių, kurie konkrečių tautų kontekstuose išryškina politinius skirtumus. Taigi šių sąvokų lingvistinės medžiagos rinkimas turėtų padėti atkurti politines idėjas, kurios pastaruosius kelis šimtmečius darė įtaką Vidurio ir Rytų Europos šalių socialiniam, politiniam ir kultūriniam gyvenimui. Į žodyną bus įtrauktos tiek tarptautinės sąvokos ir terminai (pvz.: valstybė, tauta, demokratija, teisė, laisvė itd.), tiek ir tam tikrų visuomenių žodžiai-raktai, kaip antai rusų persitvarkymas (перестройка), lenkų solidarumas (Solidarność), čekų aksominė revoliucija, ukrainiečių oranžinė revoliucija arba lietuvių sąjūdis. Tikslai skirstomi pagal du aspektus: teorinį (universalijų terminų reikšmių interpretavimas) ir praktinį (vertimų ir komunikavimo reikmės). Ir viena, ir kita atitinka suvienytos Europos idėją ir Europos Sąjungos instituciją.

Šiuo metu Vidurio ir Rytų Europos regionuose vyksta itin sparčios permainos, todėl mėginimas pateikti socialinės savimonės raidą politinių-socialinių sąvokų srityje yra galimas kalbant tik apie siaurą sinchroninį pjūvį, šiuo atveju, pvz., 1998–2003 penkmetį.

Šiame kontekste žodyno mokslinė užduotis turėtų būti įgyvendinama aprašant politinius ir socialinius terminus, remiantis Vidurio ir Rytų Europos kalbų ir kultūrų leksiniais vienetais. Pradinis jų registras bus gautas iš projekto autorių parengtos apklausos anketos. Tyrimų raidoje šis registras gali būti modifikuojamas priklausomai nuo konkrečios kalbos ir konkrečios tautos kultūros. Modifikuojama tokia kryptimi, jog registras būtų pildomas, bet ne mažinamas, nes papildymai atspindi skirtingų šalių socialinės savimonės individualius bruožus.

Pirmajame tyrimų etape numatoma sociopolitiškai aktualizuoti pradinį leksemų-sąvokų registrą. Šiuo tikslu bus vykdoma apklausa pateikiant tris anketos klausimus. Apklausiai turėtų būti atrinkta inteligentijos atstovų grupė (intelektualai, politikai, politologai, teisininkai, kalbininkai, mokytojai, studentai). Taip bus sudaryti aktualizuoti leksemų-sąvokų registrai, kurie atspindės tam tikros kalbos ir etninės kultūros realijas.

Antrąjį tiriamojo proceso etapą sudaro kontekstinės medžiagos parinkimas – čia kalbama apie kontekstinį leksemų-sąvokų vartojimą: leksinius-sintaksinius junginius, nusistovėjusius žodžių junginius, frazeologinius junginius, posakius, šablonus, žodžius ir pan. Medžiaga turėtų būti imama iš šiuolaikinių šaltinių, orientuojantis į šias žanrines rūšis: 1) publicistikos tekstai (pasisakymai žiniasklaidoje politiniais ir socialiniais klausimais); 2) filosofinė ir sociologinė eseistika; 3) konstitucija, įstatymai, teisės aktai ir oficialūs dokumentai; 4) politinio diskurso tekstai (seimo kronikos, rinkimų kampanijų tekstai, viešosios diskusijos, visuomenės susitarimai); 5) grožinė literatūra (atrenkant tam tikrus tekstus).

Trečiajame tyrimų proceso etape numatoma sugrupuoti leksikografinius duomenis ir parengti leksikografinį-leksikologinį komentarą. Šiuo atveju kalbama apie diachroninę analizę. Chronologija turėtų remtis – kiek tai įmanoma – Švietimo epocha, suformavusia šiuolaikinės politinės ir socialinės terminologijos pamatus. Tam reikalingi atitinkami leksikografiniai šaltiniai.

Šio minėto trijų etapų tiriamojo darbo rezultatas turėtų būti pilno žodyno medžiagos korpuso – šalies (nacionalinių) tomų bei bendrojo(-ųjų) tomo(-ų) – sudarymas.

Atliekant tiriamąjį darbą, ne tik kaupiama žodyno medžiaga, bet kartu atsiranda galimybė sugrupuoti įvairius duomenis, kurie vaizdžiai perteikia Vidurio ir Rytų Europos regiono politines realijas. Pavyzdžio dėlei pateikiamos sąvokos (žr. 1 lentelę), kurios dažniausiai buvo nurodytos apklausos anketose (remiantis parengtiniais bandomaisiais tyrimais) tokiose šalyse kaip: Lenkija [L], Lietuva [LT]^[3], Ukraina [U], Slovakija [Sl.], Kroatija [Kr.], Serbija [Sr.]. Šiuos duomenis galima įvairiai analizuoti. Dera pabrėžti viena. Šie duomenys parodo tam tikrų politinių ir socialinių kategorijų vaizdą, susidariusį minėtų šalių kalbos vartotojų sąmonėje:

1 lentelė

Nr	Lenkija	Lietuva	Ukraina
1	Demokratija	Žmogus	Demokratija
2	Laisvė	Kultūra	Nepriklausomybė
3	Tauta	Gimtoji kalba	Valdžia
4	Nepriklausomybė	Nepriklausomybė	Valstybė
5	Tėvynė	Darbas	Nacionalizmas
6	Bažnyčia	Mokslas	Ideologija
7	Europa	Valstybė	Konstitucija
8	Žmogus	Bažnyčia	Totalitarizmas
9	Politika	Demokratija	Piliėtis
10	Šeima	Šeima	Patriotizmas
11	Kultūra	Teisingumas	Biurokratija
12	Valstybė	Žemė	Tapatybė
13	Darbas	Istorija	gimtoji kalba
14	Švietimas	Konstitucija	Tauta
15	Visuomenė	Šalis	Parlamentarizmas
16	Kapitalizmas	Ekologija	Nacionalizacija
17	Tradicija	Švietimas	Pliuralizmas
18	Patriotizmas	Valdžia	Liberalizmas
19	Valdžia	Nuosavybė	Laisvė
20	Taika	Respublika	Fašizmas
Nr	Slovakija	Kroatija	Serbija
1	Demokratija	Globalizacija	Tauta
2	Piliėtis	Tapatybė	Demokratija
3	Parlamentas	Parlamentas	Tradicija
4	Konstitucija	Teisė	Konstitucija
5	Valstybė	Humanizmas	Švietimas
6	Humanizmas	Internacionalizmas	Visuomenės nuomonė
7	Liberalizmas	Visuomenės nuomonė	Tapatybė
8	Nepriklausomybė	Kapitalizmas	Valstybė
9	Pliuralizmas	Tauta	Suverenitetas
10	Biurokratija	Liaudis	Patriotizmas
11	Visuomenės nuomonė	Nepriklausomybė	Ideologija
12	Regionas	Parlamentarizmas	Piliėtis
13	Laisvė	Revoliucija	Religija
14	Dešinieji	Suverenitetas	Parlamentarizmas
15	Ideologija	Valdžia	Nepriklausomybė
16	Kairieji	Valstybė	Europa
17	Partija	Demokratija	Valdžia
18	Populizmas	Regionalizmas	Laisvė
19	Teisė	Konstitucija	Teisė
20	Valdžia	Europa	Liaudis

Šaltinis: *Język-polityka-społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*. Pod red. St. Dubisza, J. Porayskiego-Pomsty, E. Sękowskiej. Warszawa, 2003, p. 20.

Bendrosios ir skiriančiosios sąvokos:

1. Visuotinės sąvokos (vartojamos visose valstybėse: L LT U Sl. Kr. Sr.):

- demokratija, - nepriklausomybė, - valstybė, - valdžia.

2. Dominuojančios sąvokos (vartojamos daugelyje valstybių):

- tauta (L U Kr. Sr.), - konstitucija (LT U Sl. Kr. Sr.).

3. Sąvokos, būdingos pusei valstybių:

- laisvė (L U Sl.), - Europa (L Kr. Sr.), - švietimas (L LT Sr.), - patriotizmas (L U Sr.), - ideologija (U Sl. Sr.), - pilietis (U Sl. Sr.), - parlamentarizmas (U Kr. Sr.), - visuomenės nuomonė (Sl. Kr. Sr.), - teisė (Sl. Kr. Sr.).

4. Sąvokos, dėl kurių valstybės pasiskirsto poromis:

- bažnyčia (L LT), - žmogus (L LT), - šeima (L LT), - kultūra (L LT), - darbas (L LT).
- kapitalizmas (L Kr.), - tradicija (L Sr.), - gimtoji kalba (LT U), - biurokratija (U Sl.), - tapatybė (U Kr.), - pliuralizmas (U Sl.), - liberalizmas (U Sl.), - parlamentas (Sl. Kr.), - humanizmas (Sl. Kr.), - liaudis (Kr. Sr.), - suverenitetas (Kr. Sr.).

5. Sąvokos, dėl kurių valstybės išsiskiria:

L: tėvynė, politika, visuomenė, taika;

LT: mokslas, teisingumas, žemė, istorija, šalis, ekologija, nuosavybė;

U: nacionalizmas, totalitarizmas, nacionalizacija, fašizmas;

Sl: regionas, dešinieji, kairieji, populizmas;

Kr: globalizacija, internacionalizmas, revoliucija, regionalizmas;

Sr.: religija.

Išvados

1. Žodyno turinys leidžia apibrėžti Vidurio ir Rytų Europos visuomenių kalbinio pasaulio vaizdo pagrindus.
2. Atlikti darbai rodo, kad žodynas atskleidžia jo platų tiriamąjį kontekstą ir atgaivina išsėję tarpkultūrinių ir tarpdisciplininių studijų kryptį, tapdamas vienu iš šiuo metu Europoje vykstančių integracinių procesų veiksmų.
3. Žodynas skiriamas plačiai vartotojų auditorijai. Jame pirmiausia bus atsižvelgta į politikų bei mokslininkų, besidominčių Vidurio ir Rytų Europos problemomis, poreikius; jis pasitarnaus ir oficialių dokumentų vertėjams bei politologijos mokslų studentams.

---

[1] Daugiau apie žodyno projektą žr.: Stanisławo Dubisza straipsnyje „Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej” – [SPPS] – etnosy, cele, rekonesans badawczy: *Język-polityka-społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*. Pod red. St. Dubisza, J. Porayskiego-Pomsty, E. Sękowskiej. Warszawa, 2003, p. 13–25 („Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodynas”: etniniai ypatumai, tikslai, žvalgomieji tyrimai”. *Kalba – politika – visuomenė. Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodynas*. Red. St. Dubisz, J. Porayski-Pomsta, E. Sękowska. Warszawa, 2003, p. 13–25).

[2] Grupės „Lietuva“ koordinatorė – dr. Ona Romančuk, Varšuvos universiteto Bendrosios kalbotyros ir baltistikos katedra.

[3] Duomenys pateikti pagal parengtinių anketinių tyrimų darbinę analizę, kurią atliko Ona Romančuk ir Irena Aleksa (Lietuva).